

אהרן אופנהיימר

על נהרות בבל

סוגיות בתולדות בבל התלמודית

המרכז לחקר התפוצות
ע"ש גולדשטיין-גורן
אוניברסיטת תל אביב

מרכז זלמן שזר
לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

המערכת המדעית

פרופ' עמנואל אטקס (יו"ר), פרופ' גור אלרואי, פרופ' אלישבע באומגרטן, פרופ' ירון הראל, פרופ' מוטי זלקין, מר יחזקאל חובב, מר צבי יקותיאל, פרופ' יעקב שביט מנהלת ההוצאה לאור: מעין אבינר-רבהון

עריכה לשונית והבאה לדפוס: יחזקאל חובב

ספר זה יוצא לאור בסיוע

משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות והאמנויות

פרסומי המרכז לחקר התפוצות ע"ש גולדשטיין-גורן: ספר 196

על העטיפה: שחזור של שער אשתר, העיר בבל, המאה השישית לפני סה"נ.

גובה: 14.73 מטר; רוחב 15.70 מטר; עומק: 4.36 מטר. באדיבות:

Staatliche Museen zu Berlin – Vorderasiatisches Museum, photo: Olaf M. Teßmer

מסת"ב 1-345-227-965-978

מספר קטלוגי 185-673

© כל הזכויות שמורות למרכז ולמנן שזר לחקר תולדות העם היהודי, תשע"ז

Printed in Israel, 06/2017

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או

מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: מרכז ולמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ

כולם בירושלים

לילדי
הילת ויוני
ולנכדי
שירה, דניאל, מיכל ורועי

תוכן העניינים

9	פתח דבר
11	מבוא
37	פרק ראשון: גבולות בבל ליוחסין
55	פרק שני: בתי מדרשות בבבל לפני חתימת המשנה
65	פרק שלישי: נהרדעא ונציבין בתקופה הפרתית
82	פרק רביעי: ניסיונו של חנניה בן אחי רבי יהושע לקבוע את הלוח בבבל
90	פרק חמישי: רבי יהודה הנשיא ובבל – קשרים ומתחים
111	פרק שישי: קשרי בבל וארץ ישראל במפנה תקופת התנאים והאמוראים
122	פרק שביעי: בבל המקראית בספרות התלמודית
127	פרק שמיני: בתי כנסת בעלי זיקה היסטורית בבבל התלמודית
137	פרק תשיעי: קבורה ממערב לפרת בבבל התלמודית
143	פרק עשירי: יחסי יהודים ונכרים ביישובי בבל התלמודית
150	פרק אחד עשר: העיר מְחוּזָא בתקופת התלמוד
175	פרק שנים עשר: מקורטבא לאספמיא
183	נספח: איתורם של היישובים בבבל הנזכרים בספרות התלמודית
201	ביבליוגרפיה נבחרת
214	מקום פרסום המאמרים לראשונה
216	מפתחות
	מפתח המקורות 216
	מפתח כללי 225

רשימת המפות המופיעות בספר

39

בכל התלמודית

67-66

בכל וסביבותיה

151

אזור מחוזא

פתח דבר

על נהרות כבל בא לגולל פרקים בתולדותיהם של יהודי כבל באחת התקופות המזוהרות שלהם: תקופת האמוראים (200–500 לספירה לערך) והדורות שקדמו לה. בתקופה זו, שהחלה בירידה המונית של יהודים מארץ ישראל לכבל בעקבות מרד בר כוכבא, הלך ונוצר בישיבות כבל התלמוד הבבלי, שלפיו נקבעה ההלכה לדורותיו ולדורות. הספר בא לברר את תולדותיהם של היהודים כבל מבחינה מדינית, כלכלית וחברתית וכן לברר סוגיות בגאוגרפיה ההיסטורית של היישובים היהודיים כבל.

אחד הנושאים העולים בספר לכל אורכו הוא הזיקה ההדדית בין ארץ ישראל לכבל בתקופה הנדונה. אם כבל נבנתה מחכמים שבאו אליה מארץ ישראל, הרי שגם ארץ ישראל הופרתה מחכמים שצמחו כבל. הקשרים ההדדיים באו לידי ביטוי גם בקבורת מתים כבל בתחומיה של ארץ ישראל.

כמה מפרקי הספר מבוססים על מאמרים שכבר פורסמו בכמות קודמות ואחרים חוברו במיוחד לצורך ספר זה. פה ושם יש חפיפה בין הפרקים. לדוגמה, טהרת הייחוס כבל חזרת ונידונה בפרקים אחדים. לא בוטלו כפילויות מסוימות כדי שיהא כל פרק עומד בזכות עצמו.

זכות נעימה היא לי להודות לפרופ' שמחה גולדין, ראש המרכז לחקר התפוצות באוניברסיטת תל אביב, למר צבי (קותי) יקותיאל, מנהלו לשעבר של מרכז זלמן שזר, ולגב' מיכל נקר, המנהלת הנוכחית, שקיבלו עליהם להוציא ספר זה לאור. עמד לצדי במסירות ובידענות מר יחזקאל חובב, ככל הנוגע לעריכתו ולהבאתו של הספר לדפוס. תודתי נתונה גם לד"ר רונית פורת שהכינה בטוב טעם ודעת את המפתחות, ולמר ראובן סופר ששרטט ביד אמונה את המפות. חן חן לגב' רחל גרוסמן שהקלידה כמה מפרקי הספר.

אהרן אופנהיימר

אוניברסיטת תל אביב, פורים תשע"ז

Preface

Ronit Porat, who prepared the indices with intelligence and good taste, and to Mr. Reuven Sofer, who skillfully drew the maps. I am grateful too to Ms. Rachel Grossman, who typed some of the chapters, and to Mr. Shimon Hen for his professional type-setting of the book.

Aharon Oppenheimer

Tel Aviv University
Purim 2017

Preface

This book sets out the history of the Jews of Babylonia in one of their most brilliant periods: that of the *amora'im*, around 200–500 CE. It was this period, born out of the mass emigration of refugees from Palestine to Babylonia in the wake of the Bar Kokhba rebellion in the second century, that saw the flourishing of the *amora'im* of the Babylonian *yeshivot* who produced the Babylonian Talmud, which was to lay down the halakha for its own generation and for generations to come. The goal of the book is to analyze the political, economic, and social history of the Jews in the settlements of Babylonia, and also to address aspects of the historical geography of Jewish Babylonia.

The office of the *resh galuta* (exilarch) and the great *yeshivot*, two institutions that were characteristic of Babylonian Jewry, have been widely researched. This book will deal, however, with the history of the Jews of Babylonia during the Tannaitic and Amoraic Periods. It focuses particularly on their history during the time between the repressive legislation that followed the Bar Kokhba revolt in the years 135/6–138 CE, and the return of Rav from Palestine to Babylonia in 219 CE, on the foundation of the great *yeshivot*, and on the beginning of the period of the *amora'im*.

The chapters of the book are partly based on earlier papers, but have been entirely rewritten for the present work. In a couple of cases there are overlaps (e.g. the purity of genealogy in Babylonia is discussed in a number of different chapters); I allowed a certain amount of repetition so that each chapter can stand by itself.

It is my pleasant duty to thank Professor Simchah Goldin, the Head of the Goldstein-Goren Diaspora Research Center at Tel Aviv University, Mr. Zvi Yekutiel (Kuti), former head of the Zalman Shazar Center, and Ms. Michal Nakar, the present head of the Center, who agreed to publish the book. Mr. Yehezkel Hovav was a constant support throughout all the process of editing and printing the book. My thanks are also due to Dr.

Places of Original Publication	214
Indices	216
Index of Sources	216
General Index	225
Maps	
Map of Talmudic Babylonia	39
Map of Babylonia and Its Environs	66–67
Map of the Area of Maḥoza	151

Contents

Preface	9
Introduction	11
Chapter 1: Lineage Boundaries of Babylonia	37
Chapter 2: <i>Battei Midrash</i> in Babylonia prior to the Completion of the Mishnah	55
Chapter 3: Nehardea and Nisibis in the Parthian Period	65
Chapter 4: The Attempt of Ḥananiah, Rabbi Joshua's Nephew, to Intercalate the Year in Babylonia: A Comparison of the Traditions of the Jerusalem and Babylonian Talmuds	82
Chapter 5: Rabbi Judah haNasi and Babylonia: Ties and Tensions	90
Chapter 6: Links between the Land of Israel and Babylonia during the Transition from the Tannaitic to the Amoraic Period	111
Chapter 7: Biblical Babylonia in Talmudic Literature	122
Chapter 8: Babylonian Synagogues with Historical Associations	127
Chapter 9: Burial West of the Euphrates in Babylonia during the Talmudic Period	137
Chapter 10: Relations between Jews and Non-Jews in Babylonian Cities and Villages	143
Chapter 11: The City of Maḥoza in the Talmudic Era	150
Chapter 12: From Qurtava to Aspamya	175
Appendix: Identification of Settlements in Babylonia Mentioned in Talmudic Literature	183
Selected Bibliography	201

Editorial Board

Prof. Immanuel Etkes (chair), Prof. Gur Alroey, Prof. Elisheva Baumgarten,
Prof. Yaron Harel, Mr. Yehezkel Hovav, Prof. Yaacov Shavit,
Mr. Zvi Yekutiel, Prof. Motti Zalkin
Director of Publications: Maayan Avineri-Rebhun

Hebrew editing and production editor: Yehezkel Hovav

The publication of this book was made possible by grants from
The Ministry of Culture and Sport – Culture Authority

Publications of the Goldstein-Goren Diaspora Research Center: Book 196

ISBN 978-965-227-345-1

Catalogue No. 185-673

© Copyright by The Zalman Shazar Center for Jewish History, Jerusalem
Printed in Israel, 06/2017

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced in any
form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying,
recording or any information storage or retrieval system, without permission
in writing from the publisher.

Typesetting: The Zalman Shazar Center

Printing: 'Graphit' Press Ltd., Jerusalem

Aharon Oppenheimer

By the Rivers of Babylon

Perspectives on the History of
Talmudic Babylonia

The Goldstein-Goren
Diaspora Research Center
Tel Aviv University

The Zalman Shazar Center
for Jewish History
Jerusalem